

РОЗДІЛ 2. ПРИВАТНЕ ПРАВО

Юлія КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСТІЙЧУК

ORCID: 0000-0002-9165-2818

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ТА ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ В КОРПОРАТИВНИХ СПОРАХ

УДК 347.168

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем у сфері корпоративного права є забезпечення ефективного захисту прав міноритарних акціонерів, особливо в ситуаціях, коли мажоритарні акціонери або менеджмент компанії приймають рішення, які можуть суперечити інтересам меншості. У таких випадках важливу роль відіграють механізми корпоративного управління, а у випадку їх недостатності механізми захисту учасників корпоративних правовідносин у суді.

Питання способів захисту прав учасників корпоративних правовідносин є одним із ключових для теорії корпоративного права та корпоративного управління, оскільки надійний правовий механізм охорони та захисту корпоративних прав є неодмінною передумовою ринкової економіки зорієнтованої на залучення іноземних інвестицій та інтеграцію в світову економіку.

Тому **мета** дослідження полягає в тому, щоб встановити спеціальні способи захисту та особливості позовної давності в корпоративних спорах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти відповідної проблематики досліджувалися в працях таких вчених як О.А.Беляневич, Т.Боднар, В.В.Васильєва, І.М.Кучеренко, А.В.Смітюх, В.Л. Яроцький, В.С. Щербина та інші. Однак аналізу відповідних способів захисту на основі актів сучасного корпоративного законодавства не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Способи захисту визначені в ст. 16 ЦК України [1]. Зокрема, до них відносяться такі як: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до по-

рушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; тощо.

В корпоративних спорах в Україні найчастіше зустрічаються вимоги про визнання рішень недійсними (наприклад, рішень загальних зборів, правління, наглядової ради), про відшкодування шкоди, спонукання до виконання обов'язків (наприклад, виплати дивідендів), витребування частки у статутному капіталі, виключення учасника з товариства, а також скасування державної реєстрації юридичної особи або змін до установчих документів. Ці способи спрямовані на відновлення порушених прав учасників товариств та захист їхніх інтересів у правовідносинах.

Поряд з тим в ЦК України зазначено, що суд може застосувати спеціальні способи захисту, які не передбачені ч. 2 ст. 16 ЦК України.

Позиція Верховного Суду України щодо способів захисту корпоративних прав є сформованою та усталеною. В п. 10 постанови Пленуму ВСУ від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» зазначено, що судам при вирішенні корпоративних спорів необхідно звернути увагу на неможливість застосування таких способів захисту прав та законних інтересів осіб, які не передбачені чинним законодавством, зокрема статтею 16 ЦК та статтею 20 ГК, та які не впливають із положень законодавства; господарський суд встановивши, що предмет позову не відповідає встановленим законом способам захисту прав, повинен відмовити в позові [2].

Низка спеціальних способів захисту передбачено актами корпоративного законодавства. Переважно вони стосуються динаміки правочинів у сфері корпоративного права або прав та обов'язків за договорами у сфері корпоративних правовідносин.

Згідно з ч. 1 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у разі ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу покупець має право звернутися до суду із *позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах* [3].

Аналогічний спосіб захисту визначено Законом України «Про акціонерні товариства». У разі якщо корпоративний договір

передбачає обов'язок купити або продати акції товариства, але будь-яка із сторін ухиляється від обов'язку укласти договір купівлі-продажу акцій, інша сторона має право звернутися до суду з *позовом про визнання договору купівлі-продажу акцій укладеним на умовах, передбачених таким корпоративним договором, та про відшкодування збитків, заподіяних ухиленням від укладення такого договору купівлі-продажу акцій* (ч. 3 ст. 29 Закону України “Про акціонерні товариства”) [4].

Відповідно до ч. 5 ст. 20 Закону “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства має право вимагати в судовому порядку *переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки)*, якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним”.

У постанові КГС ВС від 14 червня 2022 року у справі № 904/4790/20 зазначено, що переведення прав і обов'язків покупця на привілейовану особу можна здійснити, якщо частка залишилася у володінні первісного покупця. Якщо ж останній уже передав належну йому частку іншій особі, то для ефективного захисту треба звертатися з позовом про переведення прав саме до останнього набувача. У постанові від 14 березня 2023 року у справі № 904/1774/21 КГС ВС зробив висновок, що переважне право придбання частки поширюється лише на випадки продажу частки третім особам, які не є учасниками ТОВ. Також при реалізації переважного права має бути врахована пропорційність: кожен учасник має право придбати переважне право пропорційно до розміру своєї частки (постанова КГС ВС від 24 листопада 2021 року у справі № 925/1130/20). У практиці є багато випадків, коли учасники не скористалися своїм переважним правом з тих чи інших причин, а потім намагаються перевести права покупця чи визнати недійсним договір. У постанові від 31 березня 2021 року у справі № 923/875/19 КГС ВС зазначив, що коли учасник сам відмовився від реалізації свого переважного права, то таке його право не порушено [5].

Разом з тим тенденцією останніх років є закріплення спеціальних способів захисту корпоративних прав і у сфері корпоративного управління. У разі якщо акціонер вважає, що незалеж-

ний директор не відповідає вимогам цієї статті, такий акціонер може звернутися до суду з *позовом щодо визнання особи такою, яка не може вважатися незалежним директором*. У такому разі особа, стосовно якої подано позов, продовжує виконувати функції незалежного директора до набрання законної сили відповідним рішенням суду (ч. 2 ст. 73 Закону “Про акціонерні товариства”).

Однак, як слушно зауважує В.Щербина та Т. Боднар, при цьому залишаються відкритими питання: до якого суду: господарського, адміністративного чи загального має бути пред’явлено позов? Чи взагалі має місце спір? Якщо має, то чи корпоративний цей спір [6, с. 20]?

Дискусійним є питання щодо визнання рішень органів корпоративного управління (зокрема, рішення загальних зборів, наглядової ради тощо) недійсними.

І.М.Кучеренко та В.В.Васильєва обґрунтовують необхідність доповнення ст. 16 ЦК України положенням про окремий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, а саме визнання незаконними рішень органів управління (учасників) юридичної особи [7, с. 65; 8, с. 125]. На думку В.С. Щербини та Т. Боднар, варто доповнити п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України після слів «...пов’язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи...», формулюванням «у тому числі спори щодо оскарження актів (рішень), дій чи бездіяльності органів юридичної особи» [6, с. 22].

Однак В. Л. Яроцький зауважує, що за змістом закону фізичні та юридичні особи можуть вимагати визнання незаконними не лише рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади і місцевого управління, але й рішень, дій, бездіяльності органів управління юридичними особами, якщо вони не відповідають закону та іншим нормативним актам і порушують охоронювані законом інтереси фізичних та юридичних осіб [9, с. 260]. В цілому погоджуючись з думкою вченого, слід проте підкреслити, що в контексті оскарження рішень органів управління слід вести мову не про *визнання незаконними*, а про *визнання недійсними* рішень відповідних органів корпоративного управління.

«Визнання незаконним» стосується рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Згідно ч. 1 ст.

21 ЦК України суд визнає незаконним та скасовує правовий акт індивідуальної дії, виданий органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує цивільні права або інтереси. А рішення загальних зборів, правління, наглядових рад акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю оскаржуються шляхом подання позову про визнання їх недійсними.

Низка питань у сфері захисту корпоративних прав пов'язана з обчисленням та застосуванням строків позовної давності.

Позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України). В актах корпоративного законодавства містяться *спеціальні норми щодо граничного строку звернення до суду з вимогою про захист прав та законних інтересів*.

Згідно ч. 5 ст. 20 Закону “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» позовна давність за вимогами про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства порушене, становить один рік. Таким чином, Закон оперує поняттям позовної давності.

Разом з тим в Законі України “Про акціонерні товариства” навпаки уникається використання відповідного терміну. У разі якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту акціонерного товариства чи положення про загальні збори, акціонер, який вважає, що його права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, може *оскаржити його до суду протягом шести місяців з дня прийняття рішення* (ч. 1 ст. 61 Закону України “Про акціонерні товариства”).

Позов про скасування процедури злиття акціонерних товариств може бути подано не більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури злиття (ч. 12 ст. 117).

Аналогічний строк визначено стосовно захисту прав порушених внаслідок застосування інших видів реорганізації (виділ, приєднання, поділ тощо). Позов про скасування процедури ви-

ділу акціонерного товариства може бути подано не більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури виділу (ч. 11 ст. 127 Закону). Позов про скасування приєднання товариства не може бути подано більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури приєднання (ч. 12 ст. 119 Закону).

З вище наведеного вбачається відмінність підходів до формулювання строків позовної давності, що на практиці може зумовити неоднозначне трактування відповідних норм.

Висновки. Таким чином, в корпоративному праві спостерігається тенденція до закріплення спеціальних способів захисту в спеціальних законах. Станом на сьогодні можна виділити дві основні групи спеціальних способів захисту корпоративних прав: 1) в сфері відчуження корпоративних прав (позов про визнання договору купівлі-продажу акцій укладеним, позов про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним, тощо; 2) у сфері корпоративного управління (позовом щодо визнання особи такою, яка не може вважатися незалежним директором і т.д.).

Крім того, доцільно уніфікувати строки звернення до суду, які визначені в законах, визначивши їх як строки позовної давності.

1. *Цивільний кодекс України № 435-IV від 6 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №№ 40-44. ст.356.*
2. *Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму ВСУ від 24.10.2008 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08#Text>*
3. *Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 р. Відомості Верховної Рад. 2018. № 13. ст. 69.*
4. *Про акціонерні товариства: Закон України №2465-IX від 27 липня 2022 р. Відомості Верховної Ради. 2023. № 18-19. ст.81.*
5. *Лукомська О. Порушення переважного права учасника ТОВ і способи захисту цього права обговорили представники ВС на тематичному заході. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1776793/>*
6. *Щербина В.С. Боднар Т. Деякі проблеми захисту прав учасників корпоративних відносин. П'яті наукові читання пам'яті академіка В.К.*

- Мамутова: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 червня 2024 р.). Київ-Чернігів, 2024. С. 19-23.*
7. Кучеренко І. М. *Способи захисту цивільних прав. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Х., 2011. 528 с.*
 8. Васильєва В.В. *Визнання незаконними рішень органів управління (учасників) юридичної особи як спеціальний спосіб захисту корпоративних прав. Всеукраїнська науково-практична конференція «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин» (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ). 2012. С. 122-125.*
 9. *Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 348с.*

Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Способи захисту та позовна давність в корпоративних спорах

У статті досліджено проблематику захисту корпоративних прав учасників господарських товариств у зв'язку із застосування загальних та спеціальних способів захисту. Проаналізовано положення актів спеціального корпоративного законодавства та практику Верховного Суду щодо застосування способів захисту у корпоративних спорах. Особливу увагу приділено дискусійним питанням щодо визнання недійсними рішень органів корпоративного управління та обчислення строків позовної давності. У результаті дослідження встановлено, що в сучасному корпоративному законодавстві спостерігається тенденція до закріплення спеціальних способів захисту у сфері відчуження корпоративних прав та корпоративного управління.

У статті розглядаються сучасні підходи до проблеми захисту корпоративних прав учасників господарських товариств, що є однією з найбільш актуальних тем у сфері корпоративного права України. Особливу увагу приділено захисту прав міноритарних акціонерів у ситуаціях, коли рішення органів управління чи мажоритарних власників можуть порушувати інтереси меншості. Підкреслюється, що ефективний механізм правового захисту корпоративних прав є необхідною умовою стабільного розвитку ринкової економіки, спрямованої на залучення інвестицій та інтеграцію у світовий економічний простір.

Підкреслюється, що серед найпоширеніших способів захисту корпоративних прав є такі як визнання недійсними рішень загальних зборів чи інших органів управління, стягнення збитків, виконання зобов'язань у натурі (наприклад, виплата дивідендів), переведення прав та обов'язків покупця частки у статутному капіталі, а також позови щодо визнання укладеними договорів купівлі-продажу акцій чи часток у статутному капіталі.

Особливий акцент зроблено на проблемних питаннях, зокрема щодо юрисдикції спорів про оскарження рішень органів управління, відмінностей між поняттями «визнання незаконними» та «визнання недійсними» рішень, а також

неоднакового підходу законодавця до визначення строків позовної давності у корпоративних відносинах. Наведено приклади практики Верховного Суду, що роз'яснюють застосування переважного права учасників товариства та межі його реалізації.

У результаті проведеного аналізу автор робить висновок, що сучасне корпоративне законодавство демонструє тенденцію до розширення сфери спеціальних способів захисту, які можна поділити на дві основні групи: у сфері відчуження корпоративних прав та у сфері корпоративного управління. Водночас підкреслюється необхідність уніфікації строків позовної давності шляхом закріплення їх у законодавстві як єдиних і чітко визначених процесуальних строків.

Ключові слова: способи захисту, недійсність рішення, корпоративне право, корпоративні правовідносини, товариство, наглядова рада, захист прав, судочинство

Kernyakevych-Tanasiychuk Y.V. Methods of protection and limitation of action in corporate disputes

The article examines the issues of protecting corporate rights of participants in business companies in connection with the application of general and special methods of protection. The provisions of acts of special corporate legislation and the practice of the Supreme Court on the application of methods of protection in corporate disputes are analyzed. Special attention is paid to debatable issues regarding the invalidation of decisions of corporate management bodies and the calculation of limitation periods. As a result of the study, it was established that in modern corporate legislation there is a tendency to consolidate special methods of protection in the field of alienation of corporate rights and corporate management.

The article examines modern approaches to the problem of protecting corporate rights of participants in business companies, which is one of the most relevant topics in the field of corporate law of Ukraine. Special attention is paid to protecting the rights of minority shareholders in situations when decisions of management bodies or majority owners may violate the interests of the minority. It is emphasized that an effective mechanism for the legal protection of corporate rights is a necessary condition for the stable development of a market economy aimed at attracting investment and integration into the global economic space.

It is emphasized that among the most common ways of protecting corporate rights are the recognition of invalidity of decisions of general meetings or other management bodies, recovery of losses, fulfillment of obligations in kind (for example, payment of dividends), transfer of rights and obligations of the buyer of a share in the authorized capital, as well as claims for recognition of concluded contracts for the purchase and sale of shares or shares in the authorized capital.

Special emphasis is placed on problematic issues, in particular, regarding the jurisdiction of disputes on appealing decisions of management bodies, the differences between the concepts of “recognition of illegality” and “recognition of invalidity” of decisions, as well as the unequal approach of the legislator to determining the limitation periods in corporate relations. Examples of the practice of the Supreme

Court are given, which clarify the application of the preemptive right of the company's participants and the limits of its implementation.

The author concludes that modern corporate legislation demonstrates a tendency to expand the scope of special methods of protection, which can be divided into two main groups: in the field of alienation of corporate rights and in the field of corporate governance. At the same time, the need for unification of limitation periods by enshrining them in the legislation as single and clearly defined procedural terms is emphasized.

Keywords: methods of protection, invalidity of the decision, corporate law, corporate legal relations, company, supervisory board, protection of rights, judicial proceedings